

**ІВАН БОГУН – НАЙВІРНИШИЙ ОБОРОНЕЦЬ
САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНИ
(ЗА ОДНОЙМЕННОЮ ПОЕМОЮ Д. ПАВЛИЧКА)**

Проценко О. А.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Вінницький полковник, наказний гетьман Іван Богун зазнав слави одного з найвидатніших героїв Визвольної війни українського народу, якого високо оцінили сучасники та історики. Постать полковника належно осмислена і в художній літературі, позбавленій ідеологічного тиску, покликаний зберегти пам'ять про минувшину. Варто назвати такі твори як: «Ніч Івана Богуну» М. Вінграновського, «Іван Богун» Я. Качури, «Славні побратими», «Борці за правду» А. Кашенка, «На брата брат» Ю. Мушкетика, «Богун» О. Соколовського, «Іван Богун» Ю. Сороки, «Богдан Хмельницький» М. Старицького.

У 2015 році в журналі «Дніпро» вийшла друком поема Д. Павличка «Іван Богун». Автор констатує: «Моя поема – це насамперед образ духу великого українця, якого Генрик Сенкевич принизив у романі «Вогнем і мечем». Це – також моя вдячність видатному польському письменникові і мислителю Александрові Свентоховському (1849–1938), який розкритикував антиукраїнський твір Сенкевича. Він писав, що ставлення польської магнатерії до козаків як до бидла було причиною справедливих повстань українського народу. Свентоховський, приятель Івана Франка (на жаль, майже забутий у Польщі та в Україні), допоміг мені глибше глянути на епоху, в якій збройно жив полковник і наказний гетьман Іван Богун» [1].

Поема Д. Павличка «Іван Богун» побудована як сповідь головного персонажа. Йдеться насамперед про життєву долю полковника з 1662 року до 17 лютого 1664 року (арешт польськими окупантами, перебування в Марієнбурзькій в'язниці, розстріл польськими шляхтичами).

Через композиційний прийом – ретроспекцію здійснене часове зміщення подій, відтворено минуле Івана Богуну (згадки про батьків, криницю біля дому, навчання в Острозі тощо). У сні полковника – умовній формі художнього узагальнення дійсності, – не випадково з'являється Богдан Хмельницький. Полковник веде «гостру» полеміку

з батьком Хмелем, який і «Польщу розгромив, перелякав Європу, // Але не збудував, не захистив свій дім» [2, с. 60]. У поемі інтерпретовано суспільно-важливі достовірні явища й події. Полковник непохитно стояв на позиціях української державності, був противником як промосковської, так і пропольської орієнтації українських гетьманів. Мета Івана Богуна – вільна Україна, тому він не брав участі у Переяславській раді 1654 року, не складав присягу на вірність російському цареві.

Сюжетну канву поеми побудовано за документальними джерелами. Йдеться про намагання полковника Івана Богуна, який після смерті Богдана Хмельницького підтримував спроби Юрася Хмельниченка та Івана Виговського, проводити незалежну від Москви внутрішню й зовнішню політику. Дізнавшись про наміри Юрася Хмельниченка та Івана Виговського остаточно розірвати стосунки з Росією і перейти на бік Польщі чи Туреччини, полковник виступив і проти них, адже свободу рідного краю ставив на перше місце:

Свобода – то земля. Або ставай на чати.

І борони її від короля й царя,

Або ж у найми йди, навчись лише втрачати,

І під нагайкою живи, немов звіря [2, с. 62].

Іван Богун відмовився підписувати Гадяцький трактат, укладений гетьманом Іваном Виговським з польським урядом у вересні 1658 року, за яким Україна мала знову повернутися до складу Речі Посполитої. Разом зі славетним запорозьким кошовим Іваном Сірком відкрито виступив проти Івана Виговського і 1659 року організував повстання на Лівобережжі й Правобережжі. У 1660 році полковник висловлює свою незгоду з положеннями Слободищенського трактату, що його уклав Юрій Хмельниченко з польським урядом, і який передбачав залежність України від Польщі. Відповідь польському королю конкретна і безапеляційна:

За Польщу я не вмер. Це правда.

Не хотілось.

А на твоїх очах за Україну вмру.

А ти її з царем вже ділиш, люба мілосць,

Й мене ти вчиш її ділити по Дніпру.

Де ж армії твої, що мали до Азова

Дійти і вигнати з Лугані москальню? [2, с. 64].

Документально-фактична достовірність – один із засобів художньої правдивості поеми. Д. Павличко достеменно змодлював складну геополітичну ситуацію, яка склалася у десятиріччя активної діяльності козацького полковника:

... Ми – нелюди в пустині,

Розвороговані, як дика звірина,

В жахній, навзаємній ненависті єдині,
Згори поділені аж до самого дна [2, с. 61].

На фоні діянь Івана Виговського, який підписав союз зі Швецією, Юрася Хмельниченка, який старався продовжити політику батька Хмеля, Павла Тетері, який закликав польського короля, щоб присилав якнайбільше військ до України, Івана Брюховецького, який робив усе для того, щоб зв'язки України з Московщиною були якнайтіснішими, вияскравлюються думки, діяння та вчинки Івана Богуну, який прагнув «зшивати порубані ґрунти України». Тож, головний персонаж ставить болочі запитання: «Навіщо я вродився поміж гидких нікчем?!» [2, с. 62], «Чом після Конотопа // Козацька армія розтанула, чому // Нас віддала Москві на погуби Європа, // Хоч знала, що не ми їм несемо чуму? // А ми, хто ми такі?» [2, с. 61], «Навіщо мучитись, навіщо підло жити, // Коли Вкраїна вмере в золоченій петлі?!» [2, с. 63], «В нову війну з війни, в нове ярмо з ярма?» [2, с. 65], мучається ними, намагається знайти відповіді.

Створивши основу для порівняння, тло для сприймання, Д. Павличко наголошує: Іван Богун – ідеальний правитель, «відомсти й правди геній», «гетьманів сповідник», «державності душа» [2, с. 66], готовий вмерти за країну: «А за свободу смерть – то не загин-загледа, // А чесно сплачена народу свому дань!» [2, с. 61]. Патріотизмом полковника вражений навіть польський король:

Богун – не брат, але такого патріота
Серед моїх людей побачити немож.
Боїться козака моїх маршалків рота,
Почують – він іде! – вже їх проймає дрож... [2, с. 65].

Поет уславлює ім'я полковника Івана Богуну:

Ми думку вчуємо його – болящу совість,
І каюття, і жаль, і перемоги – вщерть.
І сумнівів печаль, і слави тимчасовість,
І подаровану свободу – справжню смерть... [2, с. 66],

вірить, що прийде час подякувати полковнику за «пам'ятні блага», адже Іван Богун – «душа непогрішима», «полковник-одчайдух»; «він вічний», «він живе».

Логічно вмотивовано піднімається Д. Павличком проблема непротих стосунків України та Росії як в минулому, так і у ХХІ столітті:

... А вже московська
сила

Для нас не благодать, а пожерлива пасть!

***

Вона прийде й візьме твій дім і твоє ложе,
Забудеш ти свої пісні і молитви! [2, с. 60].

Триєдність минулого, сучасного й майбутнього стає об'єктом пильного художнього дослідження. Провідною ж залишається ідея незалежності України:

Вставай, іди на смерть і запали степи,
Подільські пагорби, карпатські сині гори,
І Київ запали, – але не відступи! [2, с. 63].

Тож, спираючись на документальні джерела, Д. Павличко у поемі «Іван Богун» достовірно інтерпретував суспільно-важливі явища, події, роль полковника Івана Богуну в боротьбі за незалежність України.

Література:

1. Павличко Д. Честь – загинути за Україну. *Слово Просвіти*. 2015. 10 вересня. URL : <http://slovoprosvity.org/2015/09/10/dmitro-pavlichko-chest-zagynuti-za-ukrainu/> (дата звертання: 01.06.2023).
2. Павличко Д. Іван Богун : поема. *Дзвін*. 2015. № 10. С. 58–66.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-320-3-8>

ІЛЮСТРУВАННЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА У «СЛОВНИКУ МОВИ УСНОЇ НАРОДНОЇ СЛОВЕСНОСТІ»

Сердега Р. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Зі способів лексикографічної інтерпретації певних структурних елементів чи функціональних явищ мови складаються параметри словника. Одним із надзвичайно важливих параметрів будь-якої лексикографічної праці тлумачного типу є ілюстративний, бо саме контексти, або ж ілюстрації сприяють повному розкриттю лексичного значення описуваного слова, проте, на жаль, значна кількість словників, що видається сьогодні, або хибує загалом на відсутність ілюстративних матеріалів, або в кращому випадку при описуваних лексемах подаються певні словосполучення чи невеликі за розміром синтагми. Такі словникові праці виглядають не надто повними та